

EIS-nieuws

EIS op Facebook

Sinds kort heeft EIS een eigen Facebookpagina: <http://tinyurl.com/eisnederland>. Alle nieuwtjes, projecten, bijeenkomsten e.d. gaan we hier bijhouden. Door ons te *liken* blijf je op de hoogte van alle EIS-wetenswaardigheden.

Bram Koese & John Smit

1000-soortendag 2013

In samenwerking met het Natuurhistorisch Genootschap Limburg, Staatsbosbeheer, het Limburgs Landschap en waarneming.nl werd op 8 juni de jaarlijkse 1000-soortendag gehouden. Tijdens een zonovergoten dag namen ruim 100 mensen deel aan een twintigtal excursies in diverse gebieden in het prachtige Roerdal. Het streefgetal van 1000 is zoals elk jaar inmiddels weer gehaald. Op waarneming.nl zijn 800 soorten ingevoerd (http://waarneming.nl/1000_soortendag_2013.php); daarbuiten zijn naar EIS inmiddels lijstjes opgestuurd met ruim 200 soorten. De dag werd traditioneel afgesloten met de door het project Natuurkwaliteitsimpuls Nationaal Park De Meinweg aangeboden BBQ.

Een uitgebreider verslag volgt in het decembernummer van de EIS-Nieuwsbrief.

Ed Colijn

Biodiversiteitsonderzoek in het Roerdal (foto's Laetitia Martina).

Jaarverslag 2012

Het volledige jaarverslag is te vinden op www.eis-nederland.nl/jaarverslagen.

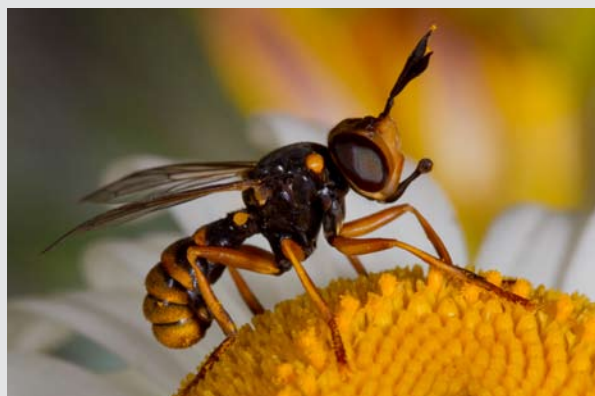
Inleiding

Na het biodiversiteitsjaar 2010 volgde in 2012 het Jaar van de Bij. Samen met KNNV, Bijenstichting, IVN en NBV werd aandacht gevraagd voor honingbijen én wilde bijen. Hoogtepunt voor EIS was de publicatie van het boek *De Nederlandse bijen* (zie hieronder). Daarnaast was EIS actief betrokken bij het bijentelweekend, de bijenzoekkaart (met prachtige tekeningen van Jeroen de Rond) en de inspiratiemiddag Bijen in het provinciehuis van Zuid-Holland. Het Jaar van de Bij leverde veel aandacht op in de pers. Het samenwerkingsproject kreeg zelfs een prijs van de Klaas-Jan Huntelaar Foundation, waarmee nieuwe initiatieven ten behoeve van bijen ontwikkeld zullen worden.

De Nederlandse bijen

Op 13 december 2012 werd het boek *De Nederlandse bijen* bij Naturalis gepresenteerd. Het betreft deel 11 in de serie *Natuur van Nederland* (voorheen *Nederlandse Fauna*). Een groot auteursteam heeft zich jarenlang belangeloos ingespannen voor deze uitgave, maar nu ligt er dan ook een boek om trots op te zijn.

Stekeldrager *Abrachyglossum capitatum* (foto Sandra Lamberts).

Ontdekkingen

In 2012 werden traditiegetrouw weer vele ongewervelde dieren nieuw voor de Nederlandse fauna gemeld. Hieronder enkele opvallende voorbeelden.

Vermiljoenkever

Cucujus cinnaberinus

Dit is verreweg de meest spectaculaire vondst van 2012. Dré Teunissen en Cor Vendrig vonden de soort achter eikenschors in de omgeving van Eindhoven. Deze fraai rode kever is via de Habitatrichtlijn streng beschermd.

Vermiljoenkever *Cucujus cinnaberinus* (foto Tim Faasen).

De blaaskopvliegen *Zodion kroeberi* en stekeldrager *Abrachyglossum capitatum*

Blaaskopvliegen vormen een soortenarme vliegenfamilie, die vrij goed onderzocht is. Het is daarom opvallend dat er maar liefst twee nieuwe soorten voor ons land zijn aangetroffen.

Suzuki's fruitvlieg *Drosophila suzukii* Deze invasieve fruitvlieg staat op de EPPO Alert List en werd in 2012 door de Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit in ons land ontdekt. Er wordt gevreesd voor schade in de fruitteelt, omdat de vliegjes onbeschadigd fruit kunnen aantasten.

Lichtgroene sabelsprinkhaan *Metrioptera bicolor* Sprinkhanen reageren snel op veranderend klimaat en de laatste jaren zijn diverse zuidelijke soorten in ons land opgedoken. Van de lichtgroene sabelsprinkhaan waren tot voor kort slechts enkele zwerfende exemplaren in ons land aangetroffen. In 2012 werden de eerste populaties gevonden, in Zuid- en Midden-Limburg.

Lichtgroene sabelsprinkhaan *Metrioptera bicolor* (foto Roy Kleukers).

Ton Lenders van NP de Meinweg opent de 1000-soortendag.

1000-soortendag 2012

De 1000-soortendag vond plaats op 9 en 10 juni in Nationaal Park De Meinweg. De dag werd druk bezocht, vooral door veldmensen van de PGO's, Staatsbosbeheer en Waarneming.nl. In totaal zijn ruim 3000 soorten waargenomen. De resultaten zullen in 2013 gepubliceerd worden in het Natuurhistorisch Maandblad.

Nederlandse Faunistische Mededelingen

Nummer 37 en 38 bevatten een grote diversiteit aan onderwerpen, variërend van waaiertjes, dansmuggen, zweef-, sluip- en blaaskopvliegen tot brandmieren, boktorren, diverse mijtengroepen en een uitgebreide behandeling van het vlindergenus *Agonopteryx*. Inmiddels zijn de pdf's van alle delen tot en met 34 online geplaatst. Helaas is in 2012 geen deel van de supplementserie Entomologische Tabellen verschenen, maar we hopen dit de komende jaren in te halen.

Van vuilnisbelt tot rode lijst: de huiskrekel (foto Roy Kleukers).

Rode lijsten libellen en sprinkhanen

In 2012 werden de rode lijsten van de libellen (i.s.m. de Vlinderstichting) en sprinkhanen gepubliceerd. Met name bij de libellen valt op dat het met veel soorten best goed gaat. Bij de sprinkhanen zijn er nog diverse zorgenkindjes, zoals de wrattenbijter en zadelsprinkhaan. Opmerkelijke nieuwkomer: huiskrekel.

In de pers

Het Jaar van de Bij zorgde voor veel publiciteit, bij Vroege Vogels en diverse andere media. Ook de ontdekking van de vermiljoenkever kreeg veel aandacht in de landelijke en lokale pers. Andere items die goed opgepikt werden: fauna op kadavers, 1000-soortendag, Dierenzoeker, rivierkreeften en rode lijsten libellen en sprinkhanen. De Dierenzoeker, een gezamenlijk project met Naturalis en Klokhuis, won zelfs de Natuurprijs van het Groenfonds. Veel van deze items zijn terug te zien op www.eis-nederland.nl/indepers.

Roy Kleukers

Atlasproject ‘leuke vliegen’

Naturalis is momenteel bezig met het digitaliseren van een deel van de collectie waaronder enkele vliegengroepen. Dit leek ons een uitstekende aanleiding een nieuw atlasproject op te starten, in navolging van het succesvolle zweefvliegenproject van enkele jaren geleden. Het project heeft als werktitel ‘Atlasproject leuke vliegen’. Het zijn namelijk vliegen die de aandacht trekken door hun fraaie, opvallende uiterlijk of door hun gedrag. Dit is natuurlijk een beetje vage definitie, maar in de praktijk blijken het vaak dezelfde vliegengroepen te zijn die op deze manier de aandacht op zich weten te vestigen. In dit nieuwe atlasproject vallen de volgende families onder de leuke vliegen: blaaskopvliegen, roofvliegen, wapenvliegen, wolzwevers en dazen. Natuurlijk zijn er nog veel meer leuke vliegen (eigenlijk zijn ze allemaal leuk!) maar we houden het graag overzichtelijk door ons te beperken tot deze groep van ‘slechts’ circa 183 Nederlandse soorten.

Het doel van het project is een verspreidingsoverzicht te maken van alle soorten van de verschillende vliegengroepen en dit te publiceren.

Het project wordt uitgevoerd door EIS-Nederland in samenwerking met Waarneming.nl, de Sectie Diptera van de Nederlandse Entomologische Vereniging en de beide jeugdbonden voor natuurstudie; NJN en JNM. Het projectteam bestaat uit John Smit, Menno Reemer, Elias de Bree, Reinoud van den Broek, Ben Brugge, André Schulten en Mark van Veen. Op Waarneming.nl is een projectpagina ingericht: http://waarneming.nl/vliegen_start.php, ook te vinden onder ‘projecten’. Op deze projectpagina staat algemene informatie over het project, de verschillende families worden geïntroduceerd en alle soorten per familie worden besproken en geïllustreerd met foto's (indien beschikbaar). Ook wordt een overzicht gegeven van de meest recente waarnemingen. Klikken op het kaartje levert een nieuw scherm op met aan de linkerkant een kaartje met de totale verspreiding (in twee perioden, voor zover de oude data al aanwezig zijn) en rechts een kaartje met de waarnemingen gedaan tijdens de atlasperiode.

Om de vliegengroepen toegankelijker te maken voor eventuele nieuwe waarnemers hebben alle soorten een Nederlandse naam gekregen. Daarnaast hebben alle soorten een soorttekst gekregen met informatie over herkenning, gelijkende soorten, biotoop en voorkomen.

Iedereen kan een bijdrage leveren. Losse waarnemingen kunnen worden ingevoerd op Waarneming.nl (zie boven bij Projectpagina) en Teltmee. De komende jaren zullen diverse excursies worden georganiseerd. We zullen iedereen op de hoogte houden via de reguliere nieuwsbrieven van de Sectie Diptera, EIS-Nederland en een digitale nieuwsbrief. Let op: ook oude waarnemingen kunnen worden ingevoerd! Dit is dus het moment om eindelijk die oude notitieboekjes weer eens door te bladeren.

John Smit & Menno Reemer

Nederlandse Faunistische Mededelingen

Nummer 39 van Nederlandse Faunistische Mededelingen bevat weer een mooie variatie aan nieuwe soorten voor de fauna. Helaas is het niet gelukt om een Entomologische Tabel klaar te krijgen. Voor eind 2013 is een deel over goudhaantjes voorzien en verder zijn er delen over onder meer springstaarten en schietmotten in voorbereiding.

- 1 J.D.M. Belgers, C.J. Zwakhals & P.J. van Helsdingen – De bijzondere levensloop van de sluipwesp *Acrodactyla quadrisculpta* op de schaduwstrekspin *Tetragnatha montana* (Hymenoptera: Ichneumonidae, Araneae: Tetragnathidae)
- 7 O. Vorst & T. Faasen – *Sulcaxis bidentulus*, een nieuwe houtzwamkever voor de Nederlandse fauna (Coleoptera: Ciidae)
- 15 A.W.M. Mol – Galvormende bladwespen op wilg in Nederland (Hymenoptera: Tenthredinidae: Nematinae)
- 35 D. Schut & I. Niemeijer – Vestiging van de boomkrekel *Oecanthus pellucens* in het riviereengebied (Orthoptera)
- 43 P. Oosterbroek, J.C. Dek & H. de Jong – The crane fly *Tipula trifascingulata* new for the Netherlands (Diptera: Tipulidae)
- 49 J.T. Smit – Duistere heiderouwzwever *Exoprosopa cleomene* duikt op in Nederlandse wolzwevercollectie (Diptera: Bombyliidae)
- 55 C. van Achterberg – De Nederlandse hongerwespen (Hymenoptera: Evaniidae: Gasteruptiidae)
- 89 M.J. Sanabria & K. Lock – Eerste waarneming van de schietmot *Ecclisopteryx dalecarlica* in Nederland en nieuwe vondsten in België (Trichoptera: Limnephilidae)
- 95 M.A. Faasse – Northward dispersal of the tanaid *Zeuxo holdichi* to the Netherlands (Crustacea: Tanaidae)

Roy Kleukers

Kreeftennieuwsbrief

Kreeften

nieuwsbrief 4 - juni 2013

Colofon
Onregelmatige uitgave voor geïnteresseerden in Nederlandse zoetwaterkreeften

Uitgave
Stichting EIS-Nederland: eis@naturalis.nl

Voorwoord
Voor het eerst in lange tijd weer een kreeften-nieuwsbrief! Het nummer liet even op zich wachten in verband met –paradoxaal genoeg– het vele kreeftenwerk op het EIS-bureau. In 2010 werd een landsdekkend verspreidingsonderzoek uitgevoerd

Meetprogramma rivierkreeften EIS-Nederland
Bram Koeze (bram.koeze@naturalis.nl)

Het aantal records van rivierkreeften dat afgelopen jaren via EIS, of de portals (waarneming.nl en telmee.nl) is aangeleverd is onlangs de 10.000 gepasseerd! Dit alles dankzij de enorme inzet van honderden vrijwilligers, waardoor inmiddels zeer veel kennis beschikbaar is gekomen over het voorkomen en de levenscyclus van rivierkreeften in Nederland. Het veld der exotische rivierkreeften is echter nog altijd volop in beweging en kreeftenwaarnemingen blijven ook komende jaren onmisbaar om de ontwikkelingen te kunnen blijven volgen.

Om de grote instroom van waarnemingen te reguleren volgen hier wat aanwijzingen en instructies

Medio juni verscheen het vierde nummer van de digitale kreeftennieuwsbrief, met in deze aflevering onder ander informatie over:

- *Branchiobdella kozarovi*, een nieuw (exotisch) kreeftenbloedzuigertje voor Nederland, aangetroffen op de eveneens exotische Turkse rivierkreeft *Astacus leptodactylus*.
- Aanvullende determinatiekenmerken voor het onderscheid tussen rode en gestreepte Amerikaanse rivierkreeften (*Procambarus clarkii* versus *P. acutus*).
- De effectiviteit van beaasde fuiken in vergelijking met onbeaasde fuiken.
- De opbrengst in wekelijks gecontroleerde fuiken in vergelijking met dagelijks gecontroleerde fuiken.
- Uilen als predator op rivierkreeften en de actuele stand van zaken van populatie Californische rivierkreeften (*Pacifastacus leniusculus*) in de Oude Leij nabij Tilburg.

Verder bevat de kreeftennieuwsbrief algemene informatie over het meetprogramma rivierkreeften van EIS. Alle afleveringen van de kreeftennieuwsbrief zijn online terug te vinden via: www.eis-nederland.nl/rivierkreeften.html

Bram Koeze

Meetprogramma rivierkreeften

Het aantal records van rivierkreeften dat afgelopen jaren via EIS, of de portals (waarneming.nl en telmee.nl) is aangeleverd is onlangs de 10.000 gepasseerd! Dit alles dankzij de enorme inzet van honderden vrijwilligers, waardoor inmiddels zeer veel kennis beschikbaar is gekomen over het voorkomen en de levenscyclus van rivierkreeften in Nederland. Het veld der exotische rivierkreeften is echter nog altijd volop in beweging en kreeftenwaarnemingen blijven ook komende jaren onmisbaar om de ontwikkelingen te kunnen blijven volgen.

Om de grote instroom van waarnemingen te reguleren volgen hier wat aanwijzingen en instructies voor de verschillende wijzen van inventariseren en aanleveren van gegevens.

Meedoen aan het meetprogramma rivierkreeften kan op twee verschillende manieren:

- 1) Door middel van het doorgeven van losse waarnemingen.
- 2) Door middel van (regelmatige) gestandaardiseerde bemonsteringen met behulp van kreeftenkorven.

Losse waarnemingen

Korven zijn handig, maar niet noodzakelijk om kreeften te kunnen vinden! Andere goede inventarisatiemethoden zijn: schijnrondes in het water ('s avonds met de zaklamp in helder water), door middel van schepnetvangsten, door te duiken of te snorkelen (en onder water stenen te keren), of gewoon door goed op te letten op de fiets (sommige soorten trekken immers over land, vooral na onweersbuien in het najaar). Het voordeel van 'handmatig' inventariseren is dat geen speciale aanvullende toestemmingen of ontheffingen nodig zijn, wat zowel de vrijwilliger als EIS veel tijd en administratie scheelt. Ook voor het schepnet (tot voor kort officieel een verboden vangtuig) is per 1 oktober 2012 geen ontheffing meer nodig, mits alle vangsten levend in hetzelfde water worden teruggezet (Art. 2.2 van de herziene visserijwet).

Losse kreeftenwaarnemingen kunnen worden doorgegeven via www.waarneming.nl of www.telmee.nl. Eventueel kunnen (twijfelachtige) vondsten ook gemeld worden via het algemene e-mailadres van EIS: eis@naturalis.nl, maar dit heeft, gezien de tijd die het kost om losse emailtjes te verwerken, niet onze voorkeur. Van belang is vooral om foto's bij de waarneming te voegen! Stuurt u uw waarneming in zonder foto, dan bestaat het risico dat uw (goede) waarneming niet gevalideerd of afgekeurd wordt, hoe spijtig ook! Gebleken is dat ongeveer 10% van de kreeftenwaarnemingen mét foto's onder een verkeerde naam wordt ingezonden. Dat is een te hoog percentage om alle waarnemingen zonder foto zonder meer goed te keuren. Hoogstens krijgen sommige meldingen zonder foto op basis van 'bekende plekken' of 'bekende waarnemers' toch het voordeel van de twijfel. We beseffen dat hierdoor discriminatie kan ontstaan jegens 'goede waarnemers' die toevallig niet bekend zijn bij de validatoren. Daarom: voeg foto's bij!

Korven

Stichting EIS beschikt sinds 2010 over een ontheffing van het ministerie van Economische Zaken waarmee vrijwilligers gemachtigd kunnen worden om met kreeftenkorven te inventariseren. Omdat deze ontheffing (met name rond de gesloten periode van de palingvisserij) tot spanningen heeft geleid met de beroepsvisserij en omdat gebleken is dat niet alle vrijwilligers die een ontheffing aanvragen ook daadwerkelijk data terugleveren, heeft EIS de voorwaarden voor deelname aan het meetprogramma met korven aangescherpt. Om in aanmerking te komen voor een ontheffing voor het gebruik van de korven (of een verlenging daarvan), wordt van vrijwilligers verwacht dat ze:

- 1) Kunnen aangeven dat zij toestemming hebben van de visrechthebbenden om op de beoogde locatie(s) te mogen vangen. De meeste visrechthebbenden zijn te traceren via: www.visplanner.nl of www.combinatievanberoepsvisser.nl.
- 2) Van plan zijn tenminste vijf vangnachten per jaar te inventariseren (voor richtlijnen voor het vangen met fuiken, zie: www.kreeftenonderzoek.nl/instructies.html).
- 3) Ten minste eenmaal per jaar hun (nul)waarnemingen rapporteren via eis@naturalis.nl (bulkwaarnemers kunnen hiervoor een voorbeeld-excelbestand toegestuurd krijgen) of via Waarneming.nl of Telmee.nl.

Onze ervaring leert dat vrijwilligers die aan het water wonen de meeste data en de meeste continuïteit leveren. Waterbewoners met interesse in rivierkreeften: meld u!

Bram Koeze

Vierde zoektocht naar *Monochamus galloprovincialis*

Voor de vierde maal is in opdracht van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) een inventarisatie gehouden naar boktorren van het genus *Monochamus* en andere xylobionte kevers. *Monochamus*-soorten zijn vectoren voor het dennenhout-aaltje *Bursaphelenchus xylophilus*; een exoot die de dennenverwelkingsziekte kan veroorzaken. Binnen de EU wordt scherp gecontroleerd op deze nematode.

Monochamus galloprovincialis (foto Theodoor Heijerman).

In 2012 werden tien dennenbossen onderzocht: drie op de Veluwe, één in Flevoland en twee in Overijssel, Drenthe en Friesland. Hierbij werd gebruik gemaakt van azijnzuurvallen met feromonen. In totaal werden 1769 kevers gevangen (waarbij de kortschildkevers niet zijn meegeteld) van 105 taxa. *Monochamus galloprovincialis* werd in de onderzochte bossen niet aangetroffen, en het lijkt erop dat deze soort maar één populatie elders in Nederland heeft.

Theodoor Heijerman, Jinze Noordijk & John T. Smit

Aandacht voor exoten

Het vroegtijdig opmerken van nieuwe soorten en het in de gaten houden van reeds aanwezige soorten zijn belangrijke zaken om risico's voor de mens en de natuur te kunnen inschatten. De aandacht voor exoten moet dus altijd op een hoog peil blijven. Op de landelijke dag van Sovon is in samenwerking met Naturalis (Berry van Hoorn) de lezing 'Exoten ontsloten, nieuwkomers in het Nederlands Soortenregister' gehouden tijdens de sessie 'VOFF: Exoten, van waarneming tot actie'.

Daarnaast hebben we voor het 'Signaleringsproject Exoten', dat gefinancierd werd door het Team Invasieve Exoten (NVWA), meegewerkt aan een themanummer van Natura en op het Soortenregister informatie verzameld over enkele soorten. Dit naar voorbeeld van de vele exoten die op deze website al zo zijn behandeld in de speciaal ingerichte Exotenmodule. Telkens is informatie gegeven over herkenning, gelijkende soorten, verspreiding, biotopen, levenswijze, relaties met

andere soorten, schade en nut en essentiële literatuurbronnen en zijn foto's geplaatst. In totaal zijn drie kreeftensoorten, vier spinsoorten, twee mierensoorten en één wespensoort behandeld:

- De kreeften *Orconectes immunis*, geknobbelde Amerikaanse rivierkreeft *O. virilis* en gestreepte Amerikaanse rivierkreeft *Procambarus acutus*. Van de drie geselecteerde exotische kreeften is veel bestaand informatiemateriaal beschikbaar gemaakt op het Soortenregister. Hiermee hopen we de aandacht voor deze soorten op een hoog peil te houden. Hopelijk lukt het zo ook de nog niet in Nederland aanwezige, maar zeker te verwachten, *O. immunis* snel op te merken.

- *Latrodectus*-spinnen, oftewel zwarte weduwen en verwanten. Deze spinnen worden soms geïntroduceerd in Nederland en de beet heeft medische consequenties. Van drie soorten zijn beschrijvingen gemaakt: *L. hasselti*, *L. mactans*, *L. hesperus* en *L. geometricus*. Informatie over herkenning is van belang, omdat een enigszins gelijkende soort – de reuzensteatoda (*Steatoda grossa*) – aan een opmars in ons land bezig is en door leken nog wel eens aangezien wordt voor een zwarte weduwe. Overigens is er voor deze spinnen ook een risicobeoordeling uitgevoerd, waarover in de volgende nieuwsbrief meer.

- Aziatische hoornaar *Vespa velutina*. Deze wesp is vanuit Azië in het zuidwesten van Frankrijk aangeland en blijkt zich prima thuis te voelen in Europa. Door het beschikbaar stellen van informatie kan makkelijker in de gaten gehouden worden of en wanneer deze soort Nederland bereikt.

Koningin van de Aziatische hoornaar *Vespa velutina* (foto Jean Haxaire).

- Argentijnse mier *Linepithema humile* en spookdraaigatje *Tapinoma melanocephalum*. Deze mieren behoren tot de ergste plaaginsecten ter wereld. In gebouwen zijn ze al bekend uit Nederland, maar van buiten nog nauwelijks. Wellicht dat klimaatverandering hier verandering in kan brengen, dus is het belangrijk deze soorten in de gaten te houden.

Jinze Noordijk, Bram Koeze, Roy Kleukers & Ed Colijn

Exoten in 2013

Het werk aan exoten wordt in 2013 voortgezet waarbij een viertal soorten extra aandacht krijgt: Suzuki's fruitvlieg *Drosophila suzukii*, essenprachtkever *Agrilus planipennis*, rode schorpioenmier *Crematogaster scutellaris* en de boktor *Monochamus urussovi*. Voor deze soorten wordt informatie ontsloten op het soortenregister en ze worden verwerkt in de in voorbereiding zijnde digitale sleutels. Daarnaast zal in verschillende media aandacht worden gegeven aan de herkenning en het (potentiële) voorkomen van de soorten.

Vincent Kalkman

Begrazingsonderzoek op heideterreinen

Heidelandschappen herbergen een belangrijk deel van de biodiversiteit in Nederland. Voor het behoud van gevarieerde heidelandschappen wordt in het terreinbeheer veelal gebruik gemaakt van begrazing met runderen, paarden of schapen. Deze vorm van natuurbeheer is niet meer weg te denken in heidegebieden en levert goede resultaten voor het behoud van de biotoop. Toch bestaan er zorgen over de fauna: voor reptielen, broedvogels en bloembezoekende insecten zijn er mogelijk negatieve effecten te verwachten van deze beheermaatregel. Voor veel insectengroepen was er nauwelijks kennis over de invloed van grazend vee. Afgelopen jaren is onderzoek gedaan om meer over deze effecten te weten te komen.

In dit onderzoek is een relatie gelegd tussen graasdruk en kenmerkende diersoorten van de heide. Op de Strabrechtse Heide, Spinsterbergen en Braakhuizensche Heide zijn tijdens veldinventarisaties de aantallen levendbarende hagedissen en dagvlinders, sprinkhanen, bijen, zweefvliegen, mieren, zandloopkevers, de heidecicade en enkele spinnensoorten geteld binnen proefvlakken.

Op de droge heide zijn er veel warmteminnende soorten die profiteren van intensieve begrazing. Enkele soorten bereiken zelfs hun maximale abundantie in de uitloopweide van de schaapskooi waar een zeer intensieve begrazing zorgt voor zeer schrale vegetatie en een goed opwarmende bodem. Dit geldt bijvoorbeeld voor de veldkrekel, tapuit, heivlinder en kritische mieren als diefmier, buntgrasmier en rode baardmier. Veel bloembezoekende insecten hebben baat bij begrazing: hierdoor ontstaan binnen een heidevegetatie plekken waar kruiden kunnen groeien en kale plekken waar bijen hun nesten kunnen aan-

leggen. Voor deze groep moet begrazing echter niet te intensief zijn, want dan worden alle nectarbronnen weggegraasd. Voor de levendbarende hagedis, heidecicade en de donkere langlijf (een zweefvlieg) is begrazing al gauw te intensief en zij hebben de voorkeur voor extensieve begrazing of zelfs onbegaasde heide. Op natte heide komen enkele soorten voor die baat hebben bij een lichte graasdruk die de structuur van de vegetatie vergroot: moerassprinkhaan en veenmier.

Binnen een heideterrein moet dan ook gestreefd worden naar een gradiënt in graasdruk van zeer intensief tot vrijwel onbegaasde vegetatie. Een gescheperde schaapskudde die dagelijks vanuit een schaapskooi vertrekt, geeft de beste mogelijkheden om een gevarieerd terrein te laten ontstaan, omdat vrijwel vanzelf zeer intensief tot nauwelijks begraasde terreindelen ontstaan in relatie tot de afstand tot de schaapskooi. Maatwerk in begrazing kan daarnaast nog meer opleveren; de timing is bijvoorbeeld voor sommige soorten cruciaal. Zo bleek een zeer intensief begraasd terreindeel optimaal voor het gentiaanblauwtje, *mits* dat in het groeiseizoen van de gentianen werd uitgerasterd.

Eind april werden de onderzoeksresultaten gepresenteerd voor terreinbeheerders uit Zuid-Nederland en Vlaanderen, tijdens een workshop op de Strabrechtse Heide. Inmiddels staat het rapport op de EIS-website en zijn er twee artikelen in de maak. Het onderzoek werd uitgevoerd met subsidie van de Provincie Noord-Brabant door een samenwerkingsverband van De Vlindestichting, EIS-Nederland, SOVON Vogelonderzoek Nederland, Stichting RAVON en Stichting Bargerveen.

Jinze Noordijk, John T. Smit & Ed Colijn

Koeien op de heide; een essentieel onderdeel om de biotoop en haar biodiversiteit in stand te houden (foto Jinze Noordijk).

Knelpunten voor fauna in het rivierengebied

Het doel van het Kennisnetwerk Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit (O+BN) is het ontwikkelen, verspreiden en benutten van kennis voor terreinbeheerders over natuurherstel, Natura 2000, leefgebiedenbenadering en ontwikkeling van nieuwe natuur. In het kader van het O+BN-onderzoeksprogramma rivierengebied is onderzoek gedaan naar knelpunten in het voorkomen van aan rivieren gebonden fauna. Dit meerjarig onderzoek is uitgevoerd door een consortium van Alterra, Stichting Bargerveen en EIS-Nederland. Op de EIS-website staan de twee rapporten die zijn gemaakt.

Door de huidige inrichting van het rivierengebied zijn de meeste natuurlijke processen sterk beteugeld. De afgelopen decennia zijn veel natuurontwikkelingsprojecten uitgevoerd langs de verschillende riviertakken, met lokaal vaak successen. Echter, het ontbreekt aan een goede onderbouwing waarom bepaalde inrichtingen succesvol zijn en andere niet. Om concrete adviezen te kunnen geven voor natuurontwikkeling gericht op behoud en herstel van karakteristieke diersoorten, is het noodzakelijk om te begrijpen waarom bepaalde soorten aan het rivierenlandschap zijn gebonden en wat hun huidige knelpunten zijn.

Hiervoor is een lijst opgesteld van 120 karakteristieke soorten voor het rivierengebied, zowel ongewervelden als gewervelden. Vervolgens zijn deze 120 soorten in zeven groepen verdeeld op basis van verzamelde ecologische eigenschappen en vereisten. Uit deze zeven groepen zijn zeventien soorten geselecteerd waarvoor een gedetailleerde knelpuntenanalyse is uitgevoerd. Dit is voor twee onderzoeksgebieden uitgevoerd: de IJssel tussen Arnhem en Deventer en de Waal tussen Nijmegen en Tiel. Voor de knelpuntenanalyse is per soort een habitatgeschiktheidskaart gemaakt. Met deze kaart zijn knelpunten per soort beschreven en adviezen voor inrichting en beheer opgesteld. Vervolgens zijn de knelpunten voor de zeventien onderzochte soorten opgeschaald naar alle soorten.

Uit de analyse bleek dat de knelpunten in drie hoofdcategorieën verdeeld kunnen worden:

- 1) onvoldoende oppervlak van de habitat;
- 2) het ontbreken van specifieke habitatcombinaties;
- 3) onvoldoende kwaliteit van de habitat. Er zijn drie habitattypen die duidelijk het meest ontbreken in de huidige uiterwaarden, en waardoor meerdere soorten uit onze selectie in de knel komen. Het gaat om laagdynamische natte zones, plekken met

De grindwolfspin werd tijdens het project gepresenteerd als een van de vijf 'voorbeeldsoorten' die de huidige knelpunten van de natuur langs de rivieren illustreren (foto Pepijn Calle).

schrale begroeiing en open zandige plekken en moerasbossen. Veel diersoorten hebben meerdere habitats nodig om hun levenscyclus te voltooien. Welke combinatie precies nodig is verschilt van soort tot soort. Deze behoefte kan in drie categorieën opgesplitst worden, waartussen overlap kan voorkomen: specifieke habitatcombinaties, hoogwatervrije vluchtplaatsen naast zomerhabitat en verbindingen met binnendijkse gebieden. Daarnaast spelen vermesting en de nog steeds onvoldoende waterkwaliteit van het rivierwater een rol.

Op basis van de geschatte oppervlaktebehoefte en dispersiecapaciteit van de soorten, zijn voor de twee studietrajecten kanskaarten opgesteld die aangeven op welke locaties de meeste natuurwinst te halen is waardoor stapstenen en sleutelgebieden worden gecreëerd voor de diersoorten van het rivierengebied.

Jinze Noordijk

Nederlands Soortenregister

In 2012 is een nieuw beheersysteem beschikbaar gekomen voor de naamlijsten in het soortenregister. Inmiddels zijn diverse groepen geactualiseerd, waaronder alle groepen gewervelden, planten, dagvlinders, bijen, kevers (excl. kortschildkevers). De komende tijd zullen de overige groepen onder handen worden genomen. Actuele aanvullingen en verbeteringen worden direct in de database verwerkt.

Het fotoarchief is weer substantieel uitgebreid. In totaal zijn nu bijna 7500 soorten van een gevalideerde foto voorzien.

Roy Kleukers

Soortzoeker

Samen met Naturalis werkt EIS-Nederland aan het project Soortzoeker, een serie digitale determinatiesleutels die vanaf de tweede helft van dit jaar via het Nederlands Soortenregister beschikbaar komen. Hierbij wordt gebruikt gemaakt van 'multi-entrydeterminatie', een methode waarbij de gebruiker grotendeels zelf kan bepalen welk kenmerk als eerste wordt gebruikt. Een groot voordeel van dit type sleutels is dat kenmerken die in een traditionele dichotome sleutel niet werken doordat ze te variabel zijn (bijvoorbeeld kleur) wel gebruikt kunnen worden. EIS is betrokken bij de inhoudelijke ontwikkeling van tabellen voor 26 soortgroepen (aaskevers, blaaskopvliegen, boktorren, hooiwagens, kakkerlakken, landpissebedden, libellen, lieveheersbeestjes, loopkevers, mieren, netwantsen, oorwormen, prachtkevers, rivierkreeften, roofvliegen, rotsspringers, schildwantsen, sprinkhanen en krekels, bijen in de tuin, wapenvliegen, water en oppervlaktewantsen, waterroofkevers, wespvlinders, wolzwevers en zilversjes). Daarnaast zal Stichting Anemoon een tabel maken voor strandvondsten. De tabellen zullen niet voor alle groepen volledig zijn en bij loopkevers, waterkevers en mieren gaan de sleutels deels alleen tot op genus.

De techniek achter de websites wordt zo ontwikkeld dat nieuwe tabellen gemaakt kunnen worden door het simpelweg inlezen van een Excel-werkblad met informatie over de kenmerktoestanden. Het wordt daardoor mogelijk om komende jaren oude tabellen verder aan te vullen en het aantal tabellen verder uit te breiden. De sleutels bevatten weinig tekst en leunen sterk op afbeeldingen. Het maken van mooie en duidelijke figuren is dan ook een belangrijk onderdeel van het project. Voor een

groot deel van de kevers en wantsen zal Theodoor Heijerman de foto's maken.

Vincent Kalkman

Verspreidingsonderzoek bijzondere libellen- en vlindersoorten

In opdracht van het ministerie van Economische Zaken brengen de Vlinderstichting en EIS de verspreiding van libellen en dagvlinders van de Habitatrichtlijn in kaart. Deze informatie is nodig voor een adequate bescherming en wordt door de Nederlandse overheid gebruikt voor haar zesjaarlijkse rapportage aan de EU. Van sommige kilometerhokken is bekend dat bepaalde soorten er enkele jaren geleden nog gezien zijn, maar recente gegevens ontbreken. Is de soort daar verdwenen of is er gewoon niet naar gezocht? Om het voor waarnemers mogelijk te maken om deze plekken gericht te bezoeken is een website gemaakt waarop per soort te zien is welke kilometerhokken recent niet meer zijn bezocht (www.vlinderstichting.nl/steunDVS.php?id=537). Dit maakt het mogelijk om gericht op zoek te gaan naar 'verloren' populaties.

Tim Termaat (Vlinderstichting) & Vincent Kalkman

Standaardwerk mariene mollusken

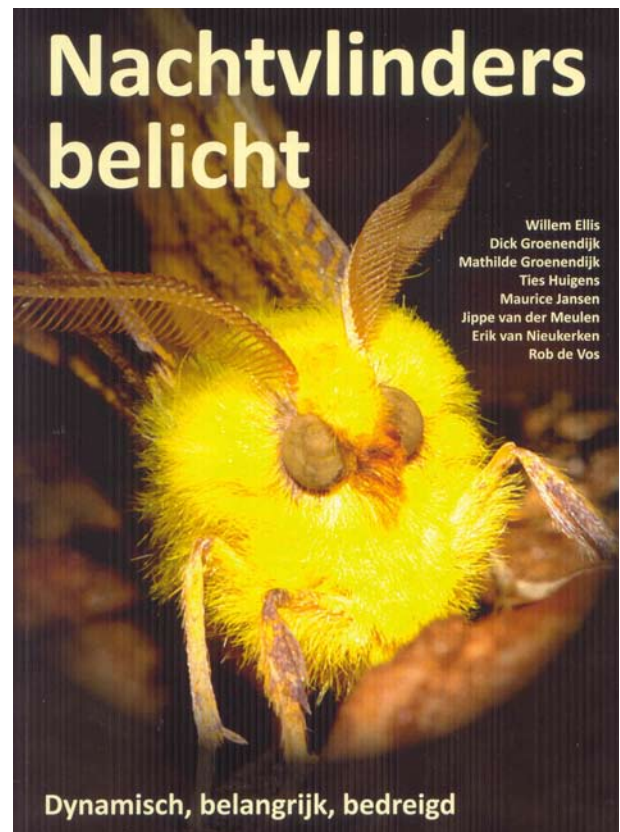
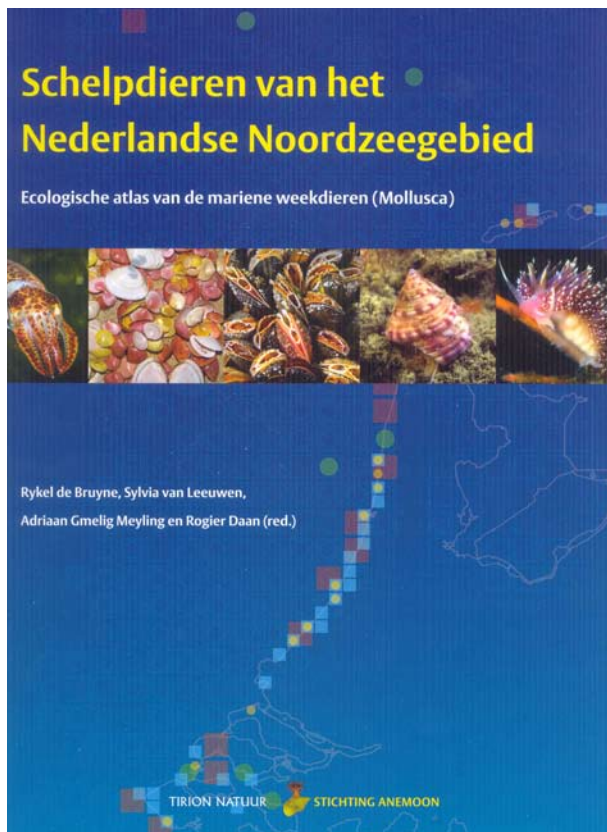
Op 1 juni j.l. bracht Stichting Anemoon het boek Schelpdieren van de Nederlandse Noordzeegebied uit. Het is een prachtige uitgave geworden, met veel beeldmateriaal, fraaie kaarten en uitgebreide soortbesprekingen. Van vele soorten zijn de trendgegevens van de laatste tientallen jaren in diagrammen weergegeven. Opvallend is dat het voorwoord geschreven is door een schelpdier.

Roy Kleukers

Nachtvlinders belicht

Op de Landelijke dag van de Vlinderstichting van 2 maart werd het boek Nachtvlinders belicht gepresenteerd. Het is een bijzondere publicatie geworden, resultaat van een samenwerking tussen Vlinderstichting en de Werkgroep Vlinderfaunistiek van EIS. Het boek geeft een mooi overzicht van de stand van de kennis over deze belangrijke diergroep, met hoofdstukken over het belang van nachtvlinders voor ecosystemen, onderzoek, patronen in ruimte en tijd (met analyses op basis van het nachtvlinderbestand *Noctua*) en nachtvlinders in diverse Nederlandse biotopen. Ook is een voorlopige rode lijst nachtvlinders opgenomen.

Roy Kleukers

Deelnemers, van links naar rechts: Pedro Cordero, Luc Willemse, Rebecca Miller (IUCN), Stane Gomboc, Baudewijn Odé, Josip Skejo, Axel Hochkirch, Roy Kleukers, Dragan Chobanov, Gergely Szövényi, Michael Sergeev, Klaus-Gerhard Heller, Mark Bushell, Paolo Fontana (foto Baudewijn Odé).

Sprinkhanenworkshop IUCN

Van 11 tot 13 april vond in Leiden de eerste bijeenkomst van de Orthoptera Specialist Group van de IUCN plaats. Het betrof een workshop over het maken van een rode lijst van de Europese sprinkhanen. In totaal waren 13 sprinkhanenspecialisten

bijeen, om te leren hoe de soorten beoordeeld moeten worden. Tot nu toe zijn ongeveer 100 van de 1000 Europese soorten bewerkt.

Roy Kleukers

Bureau EIS-Nederland

Bereikbaarheid bureau en medewerkers

Bureau EIS-Nederland

071-5271023 / 071-5687670, eis@naturalis.nl

Ed Colijn (ma-do)

071-5273507, ed.colijn@naturalis.nl

Peter van Helsdingen (geen vaste dagen)

peter.vanhelsdingen@naturalis.nl

Vincent Kalkman (di-vr)

071-5271064, vincent.kalkman@naturalis.nl

Roy Kleukers (ma, di, do, vr)

071-5271065, roy.kleukers@naturalis.nl

Bram Koese (ma-vr)

071-5271064, bram.koese@naturalis.nl

Annemarie Kroon (vr)

071-5271023, annemarie.kroon@naturalis.nl

André van Loon (di, wo, do)

071-5271023, andre.vanloon@naturalis.nl

Jinze Noordijk (ma, di)

071-5273507, jinze.noordijk@naturalis.nl

Menno Reemer (ma-wo)

071-5273506, menno.reemer@naturalis.nl

John Smit (ma-do)

071-5273506, john.smit@naturalis.nl

